

Min mánát-
min doaivva-
min jietna!

Mijjen maanah – mijjen háhkoe – mijjen
giele !

Mijá máná - mijá doajvvo - mijá jiedna!

Sámedikkeráđi diedáhus sámi
mánáidgárddiid birra
14.04.2005

SISDOALLU

1 Álggahus	4
2 Duogáš ja ulbmil dieđáhusain	4
2.1 Sámedikki mánáidgárdepolitihkka	4
2.2 Láhavuodđu	4
2.3 Konvenšuvnnat	5
2.4 Sámedikki suohkan- ja mánáidgárdeguossástallan	6
3 Sámi mánáid bajásšaddaneavttut	6
3.1 Mánát mánáidgárddiin	7
3.2 Mánát mánáidgárdesaji haga – iešguđetlágan bajásšaddaneavttut	8
3.3 Mánát geat dárbbasit sierranas heivehuvvon fáaldaga	9
3.4 Sirdit mánáidgárddis skuvlii	9
3.5 Kultuvra	10
3.5.1 Kultuvrralaš mánggabealatvuodát	10
4 Mánáidgárddit	10
4.1 Sámi mánáidgárde	10
4.2 Sisdoallu	11
4.3 Giella	12
4.4 Sámi mánáidgárdelistu 2001 ja 2004	12
5 Mánáidgárddiid ulbmilat	14
5.1 Iešguđetlágan hástalusat	15
5.2 Fuomášumit suohkanguossástallamis	15
5.2.1 Giellamovttidáhttin – priváhta ovddasvástádus?	15
5.2.2 Suohkanekonomiija	16
5.2.3 Sierranasdoarjjaga juohkin sámi mánáidgárddiide	17
5.2.4 Olgguldas mearkkat	17
5.2.5 Njuolggadusat mat hehtejit gaskkustit sámi kultuvrra	18
6 Vuogit	18
6.1 Oahppat aktiivvalaš oassálasttimis	18
6.2 Giellaoahpaheapmi	18
7 Gelbbolašvuohta	20
7.1 Bargit	20
7.2 Dárbbut	21
8 Oahpponeavvut	21
9 Sámedikki bargo- ja vuoruhansuorggit	22
9.1 Fierpmádathuksen	22
9.2 Mánáidgárdekonferánša	22
9.3 Mánáidgárdeáigečála	23
9.4 Sámi oahpponeahtta	23
9.5 Bagadallan	23
9.6 Ovttasbargu	23
10 Hástalusat	24
11 Doaimmat	25
11.1 Sámedikki politihkka	25
11.2 Doarjjaortnegat	25
11.3 Dutkan	25
11.4 Dieđut ja bagadallan	26
11.5 Stipeanda	26
11.6 Vuoruhuvvon doaimmat	26

12 Ekonomalaš ja hálddašan váikkuhusat
Girjelistu

27
28

1. ÁLGGAHUS

Dán dieđáhusa ulbmil lea addit refleksuvnna ja dialoga, ahte movt olahit politihkkalaš mihtuid buoridit bajásšaddaneavttuid mánáidgárdefálaldagaid bokte. Sámediggi áigu veahkehit ahte sámi mánáid mánáidgárdefálaldagain lea alla dássi, leat doarvái sámi mánáidgárddit, ja maiddái bearráigeahččat ahte rekrutteren oahppan mánáidgárddebargiid geat máhttet sámegeiela ja čájehit kultuvrralaš várrogasvuođa, buoriduvvo. Dát lea mávssolaš sihke mánáid giellaovdáneapmái ja kulturmáhttui, mii fas gievrudahtta ahte šaddá oadjebas identitehta mánáin. Mánáidgárddit gaskkustit maiddái kultuvrra muđui servodahkii iežaset barggu bokte. Dan berre ávkkástallat, vai servodat muđui oažžu buoret kulturipmárdusa, ja vai stuora servodat min mánáid buorebut dohkkeha ja gierdá.

Vuođđun dán dieđáhussii lea Mánáidgárdeláhka, Sámediggeplána 2002-2005, Sámedikki strátégalaš plána sámi mánáidgárddiide 2002-2005 ja vásáhusat maid Sámedikkeráđđi lea ožžon barggus mánáidgárdesurggiin jagiin 2002-2004. Sámedikki ulbmil lea ovdánahttit sámi mánáidgárddiid, gos giella- ja kulturovdáneapmi lea guovddážiis.

2. DUOGÁŠ JA ULBMIL DIEĐÁHUSAIN

2.1 Sámedikki mánáidgárdepolitihkka

Sámediggi čuovvu mánáidgárddiid lágaid ja ulbmiliid maid Stuoradiggi lea mearridan. Sámediggi lea máŋga jagi bargan oažžut sámi kultuvrra mánáidgárddiide ja skuvllaide. Sámediggi cealká Sámediggeplánas 2002-2005, ahte mánáidgárddiin otná servodagas lea ovddasvástádus leat kulturgaskkusteaddjit.

Sámedikki plenum ja Sámedikkeráđđi dat leat mat mearridit rámmaid ja njuolggadusaid mánáidgárdebargguide, ruđaiguin, mat juolluduvvojit jahkásaččat stádabušehta bokte.

2.2 Láhkvuođđu

Vuođđolága § 110a dadjá ahte “Lea stáhta eiseválddiid geatnegasvuohta láchit diliid nu ahte sámi álbmotjoavku sáhtta seailuhit ja ovddidit iežas giela, kultuvrra ja servodateallima”. Sámi giellaláhka ráddje sámegeiela geavaheami almmolaš doaimmain sámi giellalága hálddašanguovllus.

Dál leat 6 suohkana mat gullet dán ortnegii, geahča 3.5.1 čuoggá. Eambbo suohkanat servet doaivumis maid dán ortnegii maŋgil.

Mánáidláhka cealká ahte váhnemiin dat lea ovddasvástádus máná bajásšaddamis. Soai galgaba mánnáseaska bajásgeassit dohkálaš vugiin ja atnit sus ovddasmorráša, ja lea maid riekti ja geatnegasvuohta váldit mearrádusaid mánás ovddas.

Dálá Mánáidgárdeláhka cealká ahte sámi mánáidgárddit sámi guovlluin galget huksejuvvot sámegeiela ja kultuvrra vuodul. Mánáidgárddiid rámmaplánas lea sierra kápihttal, mii guoskaha sámegeiela ja sámi kultuvrra, ja maid sámi mánáidgárddit geavahit.

Mánáidgárdeláhka cealká maid ahte suohkaniin lea ovddasvástádus hukset ja doaimmahit mánáidgárddiid, ja maiddá geatnegasvuohta atnit fuola ahte leat doarvái mánáidgárdesájit suohkanis. Suohkan ja Fylkkamánni leaba mánáidgárdeiseváldit mánáidgárdelága mielde. Dát mielddisbuktá, ahte suohkanis lea bearráigeahččan- ja bagadallanovddasvástádus báikkálaččat, sihke suohkan- ja priváhta mánáidgárddiide.

Mánáidgárdelága, njuolggadusaid ja rámmaplánaid mielde galget mánáidgárdefálaldagat heivehuvvot guovllu dilálašvuođaide ja dárbbuide, ja nu maiddá sámi mánáid dárbbuide. Ráđdehus lea odđa mánáidgárdelága gulaskuddamis 09.11.04 árvalan § 2:s, ahte sámi mánáid mánáidgárdefálaldat galgá huksejuvvot sámegeiela ja kultuvrra vuodul, ja § 8:s ahte suohkanis lea ovddasvástádus ahte sámi mánáid mánáidgárdefálaldat huksejuvvo sámegeiela ja kultuvrra vuodul.

2.3 Konvenšuvnnat

ONa konvenšuvnnas mánáid rivttiid birra (mánáidkonvenšuvdna), maid Norga ratifiserii 1991:s, dadjá 29. artihkkalis 1-c ea.ea. *“áššeoasálaččat leat ovttaoavilis, ahte máná oahppu galgá ovddiduvvot iežas kultuvrralaš identitehtas, gielas ja árvuin”*. Artihkkal 30 deattuha ges ahte *“riikkain, gos leat čearddalaš, oskekolaš dahje gielalaš unnitálbmot dahje álgoálbmot, galgá mánná, gubte gullá dakkár unnitálbmogi dahje álgoálbmogi, oktan joavkkeuinis, beassat návddašit iežas kultuvrra, dovddastit iežas oskeku ja beassat bupmat iežas giela”*. Maiddá ILO konvenšuvdna nr. 169 álgoálbmogiid ja čearddaid birra iešbirgeaddji stáhtain, maid Norga ratifiserii 1990:s, ja ONa konvenšuvdna siviila ja politihkkalaš rievttit, mat mearriduvvojedje 1966:s, leat guovddázis sámi rivttiid ektui.

ILO konvenšuvdna nr. 169 álgoálbmogiid ja čearddaid birra iešbirgeaddji stáhtain ja ONa konvenšuvdna siviila ja politihkkalaš rievttit, mat mearriduvvojedje 1966:s, dadjet maiddá ahte namuhuvvon álbmogiid vuodđogiela galgá gáhttet, ovddidit ja geavahit.

Dát mielddisbukta, ahte Norggas lea ovddasvástáduš álggahit doaimmaid, nu ahte sápmelaččat sáhttet gáhttet iežasat giela, kultuvrra ja eallinvuogi, mii maid guoská mánáidgárddiide.

Sámedikki ovddasvástáduš lea hálldašit sierra doarjaga sámi mánáidgárddiide. Dán čuovvu doarjagiid juolludit ja bearráigeahččat, ja čuovvolit doarjjavuostáiváldiid. Dán oktavuodas fálojuvvo fágalaš bagadallan sihke ovttaskas mánáidgárddiide ja suohkaniidda.

2.4 Sámedikki suohkan- ja mánáidgárdeguossállan

Sámedikki várrepreseanta lea finadan sámi mánáidgárddiin ja mánáidgárddiin, gos leat sámi mánát, mánágárdeeaiggádiid luhtte ja suohkaniin. Ulbmil guossállamiin lea leamaš oahpásnuvvat ja oažžut dieđuid mánáidgárddiid birra, ja makkár dárbbut ja hástalusat sis leat. Dábálemos dárbbut ja hástalusat leat movt nannet sáme giela ja kulturdoaimmaid mánáidgárddiin ja suohkaniin.

Sámediggi lea 2002 – 2004 áigodagas finadan eanas sámi mánáidgárddiin Norggas.

Várrepreseanta lea dán oktavuodas fitnan ovttá dahje eanet sámi mánáidgárddis juohke suohkanis. Čoahkkimiidda leat mánáidgárdebargit, váhnemat ja eaiggádat searvan. Čoahkkimiin leat goabbatbealát dieđut ovdanboahán ja leat digáštallan áigeovdilis čuolmmaid.

Várrepreseanta guossállanmátki lea maid duogázin dán dieđáhussii, ja čoahkkáigeassu mátkis boahá dieđáhusa 5. čuoggás *Mánáidgárddiid mibttu*.

3. SÁMI MÁNÁID BAJÁSŠADDANEAVTTUT

Olgguldaseavttut sámi bajásšaddamis ja eallimis leat iešguđetláganat, go mis leat mánga iešguđetlágan sámi servodaga mas eallit. Danne lea hástalus oahpásnuvvat eará ge sámi servodagaide, go dás mas ieža orrut ja oassálastit. Davvi-Norgga rittuin ja lullelis Norggas, leat sápmelaččat unnitlogus, ja danne lea bahát jávkat lagasbirrasis. Bisuhit giela, go orru olggobealde guovlluid gos sámi giella lea nanus, lea leamaš váttis dássažii, vaikko sáhttáge ealli kultuvra leamaš siskkobealde bearraša, sogaid ja muđui sápmelaččaid gaskkas. Kultuvrralaš dajaldagat rivdet maiddá, vaikko guđe sámi servodagas orošii, danne go sápmelaččat, seammaládje go earátge, leat eambo gávpotlukkan. Kultuvrralaš dajaldagat, sidjiide geat leat apmásat sámi kultuvrii, dávjá eai oidno. Danne gáibiduvvo rávisolbmuid bealis oaidnit ¹ dan kultuvrra mas sámi mánát bajásšaddet.

¹ oaidnit golmma iešguđetlájde: *jápmá geahččastat*, de ii oainne makkárga sámi kultuvrra. *Oahpatmeahhtun geahččastat*, de oaidná ahte dás lea juoga maid riehta ii dieđe mii lea, ja sáhkkuovdoin jearahišgoahá. *Oahppan geahččastat*, de diehtá maid oaidná (Jakob Meløe, 1979)

Dat guoská earenoamážiid sidjiide, geat orrot olggobealde, muhto maiddáid sidjiide, geat leat kultuvrra siskkobealde, go doppe sáhttet leat oaidnetmeahttun mearkkat². Váhnemiidda sáhtta leat hástalus oažžut oadjebas sámi identitehta mánáide, go stuoraservodat *ii oainne* sámi servodaga, nugo mii sámiid bealis vuorddášeimmet, dahje lagasbiras ii doarjjo ovttaskas sápmelačča gullevašvuoda sámi servodahkii.

Ovdal bajásšadde mánát ruovttuin, gos fuolkkit, gáimmit, risttváhnemat, ja maŋŋil maid skuvlaoappát/vieljat ledje lahkosis. Sii veahkehedje váhnemiid välljet buriid ovdagovaid iežaset mánáide. Go vällji nama, fáddariid ja sohkgullevašvuoda mánáide, de sáhtti stivret sosiálerema ja identitehtaovdaneami dego čiegus vugiin.

Rávisolbmuid barggut ja doaimmat ledje mánáid bajásšaddan rámmat ja nu ledje mánát ovtastuvvon rávisolbmuid máilbmái. Fysalaš lagasvuolta rávisolbmuid bargguide ja go rávisolbmot ledje ovdagovvan, de lei vejolaš oažžut dábalaš bajásgeassima.

Dál lea sosiálerema ja bajásgeassin sirdon institušuvnnaide, nugo omd. mánáidgárdái ja skuvlii, maiddáid sámi servodagas. Dáin institušuvnnain lea álgu ja árvovuodđu boahán eará servodagas. Danne lea stuora hástalus hukset sámi mánáidgárdiid ja skuvllaid, ii dušše álgaheami ektui, muhto maiddáid hábmet sámi sisdoalu dohko. Oahppan mánáidgárdde bargit, geat máhttet sámegea ja dovdet sámi kultuvrra, leat leamaš váilevaččat, ja dat lea dahkan barggu váddáseabbon. Nu lea ain eanas mánáidgárdiin miehtá Norgga.

3.1 Mánát mánáidgárddis

Stuoradiggedieđáhus nr. 30 *Kultur for læring* deattuha ahte “*mánáidgárdi lea mávssolaš vuodđu eallima oahppamii*”. Sámi mánát, geat eai beasa sámi mánáidgárdiide, besset dárui mánáidgárdiide, seammaládje go eará mánát ge. Dárui mánáidgárdit eai váikkut mánáid sámegea ja kultuvrra ovdáneapmái. Dát sáhtta mielddisbuktit, ahte máná ovdáneapmi muosehuvvá, go máná mánáidgárddis luvvejuvvo eret ruovttu birrasis. Nu dáhpáhuvvá, vaikko dárui mánáidgárdiin maid lea vejolašvuolta Sámedikkis ohcat ruđaid eatnigea oahpaheapmái sámegea, jus čalmmustáhttet, ahte mánáidgárddis oahpahuvvo sámegea ja kultuvra, ja gos bargit hálldašit sámegea.

Sámi váhnemat sáhttet välljet, ahte ohcet go mánáideaset sámi dahje dárui mánáidgárdiide, jus guovllus gos orrot, lea sámi mánáidgárdi. Dat čuovvu sihke váhnenrievttis, mánáidkonvenšuvnnas ja Unesco-konvenšuvnnas, vai ii leat vealaheapmi oahpahasas.

² oaidnetmeahttun mearkkat – oahppan mearkkaid čađa sáhtta massit dieđu, go de ii dovdda detáljaid.

Vuosttaš sámi mánáidgárdi Norggas álggahuvvui Guovdageidnui 1969:s. Sámi mánáidgárdefálaldat lea eanet aht eanet bivnnut šaddan, earenoamážiid guovlluin gos váhnemat dárbbasit veahki ja doarjaga giela árvvosmáhttit ja ovddidit sosiála máhtu, ja gos mánát ožžot álbmogii gullevašvuoda ja sámi identitehta nannejuvvo.

Doaimmi mánáidgárdin lea sámegeiella beaivválašgiellan, ja leat doaimmat mat leat čatnon sámi kultuvrrii ja sámi árbevieruide. Dat lea daid njuolggadusaid mielde, ahte heivehit mánáidgárddiid rámmaplána báikkálaččat, maid dat guhtta giellalága suohkana leat ráhkadan.

Go oahpponeavvut, mat dohkkejit gielalaš ja kultuvrralaš árvvosmáhttimii váilot ja oahppan sámegeielat bargit váilot, de daguha dát liigebarggu ja hehttejumiid.

3.2 Mánát mánáidgárdesaji haga – iešguđetlágan bajásšaddaneavttut

Eai buot sámi mánáin beasa sámi mánáidgárdái. Máná gii ii leat sámi mánáidgárddis, massá mávssolaš giellaárvvosmáhttin arena, juoga mii sámi mánáidgárdi lea. Earenoamážiid dakkár guovlluin gos váhnemat eai sáhte leat doarvái buori giellaárvvosmáhttin, go eai máhte sámegeiella. Sámi giellaárvvosmáhttin sáhtta dagahit, ahte sámegeiella vällje vuosttaš- dahje nubbingiellan, go skuvlii álgá.

Sámi mánáide ja nuoraide galgá sihkkarasttot buorre ja oadjebas bajásšaddan- ja eallindilli. Dát mielddisbuktá ahte buohkain galget ovttáárvosaš fálaldagat ja vejolašvuodát jfr. “Sámi bajásšaddan, Fálaldagaid birra sámi mánáide ja nuoraide”, maid Mánáid- ja bearašdepartemeanta searválaga Sámedikkiin lea olggosaddán 2003.

Mát leat ovttáárvosaš fálaldagat ja vejolašvuodát sámi mánáide, dán ektui mii dáčča mánáin ja nuorain lea, dán ferte Sámedikki politihkka čalmmustáhttit.

Sámi váhnemat leat oaidnán dárbbu ásahit váhnenfierpmádaga. Sivvan dasa lea go vásihit ahte rievttit leat bearrašiid priváhta vuostálastin, ahte oazžut mánáideaset sosiálalaš, kultuvrralaš ja gielalaš doaimmaid, sihke mánáidgárdái ja eará oktavuodaide. Dát mearkkaša ahte sámi rivttiid lea váttis oazžut dohko gos sápmelaččat orrot.

Mánát ja nuorat leat boahtteáiggi sámi kulturguoddit, hállddášeaddjit ja gaskkusteaddjit.

Váhnemiid välljen, oktavuoha sogaiuin ja eará rávisolbmuiguin, ožžot sii gullevašvuoda sámiservodahki ja muđui stuoraservodahkii. Sii ožžot iešguđetlágan oktavuodaide sámi árvvuide, árbevieruide ja norpmáide, go leat iešbirgejeddji olmmožin šaddan. Váhnemat dárbbasit doarjaga

sihke almmolaš ja lagasbirrasin, mat leat posiitiivvalaččat sámivuhtii. Dat nannešii sámi mánáid identitehta.

Dál lea eará máilbmi sámi mánáin ja nuorain, go dat mii váhnemiin lei. Sosiáliserenarena gilvala nášunála ja gaskariikkalaš mediáin. Sámegeiella árvvosmáhtte dávjá unnán go gilvala eará gielaiguin. Danne fertejit sámegeiel mediafálaldagat ovddiduvvot, nannejuvvot ja heivehuvvot dálá mánáide ja nuoraide.

3.3 Mánát geat dárbbasit sierranas heivehuvvon fálaldaga

Sámi mánát dárbbasit maid sierranas heivehuvvon fálaldagid mánáidgárddis. Sápmelaččaid árgabeaivi lea dál nu, ahte jus veahki dárbbasa, de deaivida dáčča veahkkeapparáhtain, mas lea dáčča jurddašanvuohki. Diekkár dilálašvuodain lea sápmelaš eambo hearki go earát, go lea unnitlogu olmmoš. Danne lea dárbbaslaš ahte lea buorre earenoamášpedagogalaš máhttu, ja ahte veahkit leat dihtomielaččat máná kultuvrralaš oktavuhtii, vaikko vel máná ja váhneamat hupmetge dárogiela. Iskkadeamit ³ leat čájehan, ahte áššedovdit eai vuhtiiváldde dan ahte sámi máilbmi lea earalágan go dáččamáilbmi. Dát sáhtta dagahit eahpeluohttamuša veahkkeapparáhtti váhneemiin/ovddasteddjiin. Dat dagaha máná ovdii, gii dárbbasa fálaldatveahki oažžut, mii lea ovttárvosaš dáččamánáid ektui. Vai duhttada mánáid dárbbuid, berre dáčča veahkkeapparáhtta šaddat eambo dihtomielaš iežaset sajádagas. Danne lea dárbu ahte eambo sápmelaččat spesiáliserejit iežaset oahpu.

3.4 Sirdit mánáidgárddis skuvlii

Vuodđoskuvlla oahppaplána ja rámmaplána deattuheaba goappašagat ahte formaliseret mánáidgárddi ja skuvlla ovttasbarggu, vai sihkkarastta mánái buori sirdima.

Mánáidgárdefálaldagain árvvosmáhttojuvvo mánáid giella dál nu bures, ahte nagodit sámegeiela váldit vuosttaš dahje nubbingiellan. Vai giella galgá viidasit árvvosmáhttojuvvo, go máná stuorru ja skuvli álgá, de lea dál hástalus ahte skuvllas leat doarvái sámegeielat oahpaheaddjit ja oahpponeavvut. Earenoamážiid olggobealde sámegeiela hálldašanguovlluin, lea várra ahte giellaovdáneapmi bisána jus ii leat vuogas dahje várrogas sirdin mánáidgárddis skuvlii. Buot eallima sirdimin lea várra. Vai mánát besset ovdánit, de berre jođánit bargat dan alá, ahte mánáid giella ja kultuvra joatkašuvvá, mánáid iežaset dásis, maddái vuodđoskuvllas.

³ Hjelp i kontekst v/ G. Dunfeld

3.5 Kultuvra

Kultuvra lea doaba objektiivvalaš eavttuid haga, ja sáhtta ipmirduvvot jurddan, máhttun ja čehppodahkan, maid ovttá servodaga miellahtut leat oamastan alcceseaset. Lea systema, mas leat ideat, árvvut, norpmat, kodat ja symbolat, maid olmmoš árbe ovddit buolvvas ja maid geahččala viidásit fievrredit – dávjá veahá rievdan - boahte buolvii (Klausen 1992). Kultuvra lea vásáhusaid ja máhtu supmi, maid mii olbmot háhkat alcceseamet sosialisereama bokte, ja go leat oassin servodagas. Servodat mas mii leat, boahá čadat rievddadit dan dáfus gos riikkas mii orrut ja goas mii leat doppe. Danne leat erohusat das maid oahppat ovttá ja seamma servodagas.

3.5.1 Kultuvrralaš mánggabealátvuodát

Boaresáiggis juo leat sápmelaččain leamaš iežaset ássanguovllut, mat geográfalaččat sisttisdoallet davvisámi, julevsámi ja lullisámi giellaguovlluid. Dieid guovlluid sáhtta lohkat, ahte leat doalahuvvon, vaikko leat unnit viidodagas dál. Dasa lassin orrot sápmelaččat gávpogiin. Gávpotsápmelaččat bohtet iešguđet sájis Norggas, geain sáhttet leat iešguđetlágan čatnašumit sámi gillii ja kultuvrii. Sápmelaččat leat hágganan miehtá riikka. Eanas oassi orrot siskkobealde dan guhtta suohkana mat leat nugohčoduvvon sámegeala hálddašanguovlu, ja dat guhtta suohkana leat Unjárga, Deatnu, Porsángu, Kárašjohka, Guovdageaidnu ja Gáivuotna. Dán guovllus leat sápmelaččat dáččaid ektui májoritehta álbmot, muhto liikká leat dain suohkaniin iešguđetlágan servodat. Muhtin suohkanin lea sámegeala oidnosis ja ealli, mii adno sihke priváhta ja almmolaš oktavuodain, ja eará suohkaniin dušše priváhta oktavuodain. Sámegeala hálddašanguovlluin leat almmolaš bálvalusfálaldagat eanas heivehuvvon sámegealagiidna mánáidgárddiin, skuvllain ja eará dearvvašvuoda- ja sosiála fálaldagain.

Lea mávssolaš, ahte sámi mánát ožžot vejolašvuoda oahppat iežaset lagas kultuvrras, vaikko gos riikkas orošedje, seammás go ohppet veahá earáid árbevieruin, árvvuin ja norpmain.

4. MÁNÁIDGÁRDDIT

4.1 Sámi mánáidgárdi

Sámi mánáidgárddiid ulbmil lea vuosttažettiin nannet ja ovddidit mánáid geala ja kultuvrra.

Mánáidgárddi rámmaaplánas, s. 87 definere Mánáid- ja bearašdepartementa čuvvovaččat mii sámi mánáidgárdi lea:

“Sámi mánáidgárdi lea mánáidgárdi gos leat sámi sogat mánát – sámit. Mánáidgárddi ulbmil lea nannet mánáid sámi identitehta ovddidettiin sámegeala geavabeami ja gaskkestettiin sámi kultuvrra. Mánáidgárddi jođihit sámi pedagogalaš bargit.”

Norggas leat sámi mánáidgárddit Finnmárkkus, Romssas, Nordlánddas, Davvi-Trøndelágas, Hedmárkkus ja Oslos. Dasa lassin leat sámi mánát dáčča mánáidgárddiin iešguđet sájiin riikkas, gos mánát ožžot fáldalaga oahppat sámi giela ja kultuvrra birra. Eanas sámi mánáidgárddit leat suohkana mánáidgárddit, muhto leat maid soames priváhta sámi mánáidgárdditge.

4.2 Sisdoallu

Sámi mánáidgárddit leat ásahuvvon, vai mánáidgárddis lea sámi sisdoallu. Stuora oassi dan sisdoalus lea mearriduvvon mánáidgárddiid rámmaplánas. Rámmaplánas ii leat ollasii sisdoallu plánejuvvon, juoga maid ferte báikkálaččat dahkat. Juohke mánáidgárde galgá temábargguid hábmet báikkálaččat ja deattuhit guovllu kultuvrra mánáidgárddis. Sámi mánáidgárddiid deháleamos bárgu lea sámi giela ja kultuvrra birra oahpahit. Sámi kultuvrras leat oaidnetmeahtun, oainnus ja olgguldas mearkkat, nugo omd. giella, bivttasárbevierut, servvoštallan, biebmovierut, duodji (dakko bokte dáidda), luohiti ja sámi musihkka, nammavierut ja ealáhusat. Sámi kultuvrras eai leat dušše materiálaš oasit, muhto maiddái árvonorpmat, jurddašuvuohti, gullevašvuodadovdu ja oktasaš historja ja duogáš. Buot dáid galgá mánáidgárde oahpahit mánáide, dakkár vugiin, ahte mánát ožžot posiitiivlaš oainnu sámivuhtii, nu ahte sáhttet leat gábat, go leat sápmelaččat.

Rámmaplána geatnegáhtta, ahte mánát ožžot hárijáneami buot dan viđa fágasuorggis, mat plánas leat namuhuvvon. Čuovvovaš vihtta fágasuorggi leat plánas:

1. Servodat, oskku ja etihkka
2. Giella, teaksta ja gulahallan
3. Estehtalaš fágat
4. Luondu, biras ja tehnikka
5. Rumašlaš doaimma ja dearvvašvuotta

Dasa lassin namuha rámmaplána čieža váldočuoggá, masa sámi mánáidgárddit galget hukset doaimmaset, mat leat:

1. Nannet ja ovddidit sámiid oktiigullevašvuodadovdu
2. Oahpahit mánáid árvvus atnit sámi kultuvrra girjáiuvuoda
3. Oahppat iežas báikkálaš kultuvrra ja váldit sámi lagašbirrasa oassin mánáidgárdái
4. Ovddidit luonddu ja birrasa árvvus atnima
5. Aktiivvalaččat bargat ovttas ruovttuiguin
6. Sohkaheleat dásseárvu

7. Ovddidit eará kultuvrraid ja eallinvugiid árvvus atnima

Mánnga sámi mánáidgárddi barget gávccii jagiáiggi kalendariin; dálvi, gidđadálvi, gidđa, gidásgeassi, geassi, čakčageassi, čakča ja čakčadálvi. Go jagiáiggi kalendara atná plánedettiin, de sáhtta bidjat doaimmain sihke dan čieža váldočuoggás ja dan viđa fágasuorggis mii rámmaplánas namuhuvvo.

4.3 Giella

Mánáidgárdefálaldagat leat iešguđetláganat báikkis báikái. Leat sámi mánáidgárddit gos lea sámeigiella ja/dahje dárogiella váldogiellan dahje sihke dárogiella ja sámeigiella váldogiellan, muhto mas lea sámi sisdoallu. Dasa lassii leat sámi mánát dáčča mánáidgárddiin, gos lea dárogiella váldogiellan ja huksejuvvon dáččakultuvrra alá.

Ferte vuodu váldit máná gielladilálašvuodas, go bidjá ulbmiliid ahte movt geavaha ja nanne sámi giella. Rámmaplána mielde galgá juohke mánná oazžut mánáidgárdefálaldaga, mii lea heivehuvvon máná gielladilálašvuhtii, nu ahte nannešii sámi giellageavaheami.

2004 lea Sámedikkis čuovvovaš listu, ahte man ollu mánát ledje mánáidgárddiin, maidda Sámediggi lea ruđaid juolludan;

Dávvisámi mánát mánáidgárddis: 913 máná

Julevsámi mánát mánáidgárddis: 8 máná

Lullisámi mánát mánáidgárddis: 19 máná

Supmi 940 máná

Eambo giella birra lea čuoggás 6.2 Giellaoahpaheami.

4.4 Sámi mánáidgárddiidlistu 2001as ja 2004is

	Mánáid- gárddit	Sámi mánát	Mánáid- gárddit	Sámi mánát
Suohkanat	2001	2001	2004	2004
Guovdageaidnu	10	143	8	143
Karášjohka	5	149	5	163
Deatnu	6	116	6	134
Porsángu	9	217	9	203
Unjárga	1	38	1	7

Gáivuotna	4	75	4	83
Romsa	1	15	5	32
Áltá	3	91	4	37
Loabát	1	13	1	11
Čáhcesuolu	1	56	1	10
Engerdála	1	9	1	4
Skánit	1	18	1	21
Divttasvuotna	1	14	1	8
Oslo	1	12	1	21
Ráisa			1	16
Snoasa			1	14
Dáčča mánáidgárddit, main lea sámi oahpahus:				
Árbordi* ⁴			1	2
Rennebu*			1	2
Málatvuopmi*			1	1
Gála*			1	3
Harstad*			4	6
Fálesnuorri*			1	4
Mátta-Várjjat*			4	20
Omasvuotna*			1	1
Sálat*			1	1
Submi	45	966	65	940
Sámi doarjaga	2001		2004	
submi	5.923.776	ruvnno	8.108.833	ruvnno

Sonjaton mánáidgárde Ráissas, Stubben mánáidgárde Čáhcesullos, Gimle mánáidgárde Romssas ja Nyland mánáidgárde Álttás leat dáčča mánáidgárddit, main leat sámi ossodagat.

Muhtun mánáidgárddiin lea unnon mánnálohku, muhto ođđa mánáidgárddiid ásaheami geažil lea ollislaš lohku goitge leamaš dásset. Sámediggi ii leat árvvoštallan man muddui reaidadoarjja lea váikkuhan sámi mánáid logu unnideapmái mánáidgárddiin. Dan livččii gelddolaš iskat lagat go heive.

⁴ Mánáidgárddit, main lea násti, leat dáčča mánáidgárddit gos leat sámi mánát, ja ožžot ruhtadoarjaga Sámedikkis sámediel oahpaheapmái.

Sámi mánáidgárddiin ii leat guhkes árbevierru ja historjá. Dan rájes go vuosttáš sámi mánáidgárdi áсахuvvui 1969:s, leat dál oktiibuot 46 sámi mánáidgárddi Norggas. Dain leat 42 čielga sámi mánáidgárddi, ja njeallje sámi ossodaga dáčča mánáidgárddis. Oktiibuot leat sulli 940 máná dain mánáidgárddiin.

Muhtin sámi mánát orrot guovlluin gos ii leat vuodđu áсахit sámi mánáidgárddi. Doppe leat máŋga sámi máná dáčča mánáidgárddiin. 2005:s juolluda Sámediggi ruđaid 19 dáčča mánáidgárdái, gos leat sámi mánát. Leat mánáidgárddit, mat áigot nannet sámi mánáid giela. Doarjja galgá earret eará gokčat sámegielat bargiid bálkká.

Sámi servodat lea rievdan oanehis áiggis. Orru ahte dát rievdan lea mannan bures. Váilevaš dutkan ja statistihkka mielddisbuktá ahte mis lea unnán diehtu movt servodatrievdan lea čuohean sámi mánáid bajásšaddaneavttuide.

Sámediggi hálldaša doarjagiid sámi mánáidgárddiide Norggas. Dát mielddisbuktá ahte Sámedikkis lea ovddasvástádus bearráigeahččat, ahte sámi mánáidgárddiin mat ožžot doarjaga, leat njuolggadusat mat vástidit doarjaga juolludaneavttuid, ja ahte sii čuvvot daid.

2004:s juolludii Sámediggi 750.000 ruvno prošeaktaruhtan sámi mánáidgárddiide. Oktiibuot ledje ohcamušat 2 miljovna ovddas. Sámediggi juolludii 600.000 ruvno pedagogalaš ávdnasiidda/ oahpponeavvuide.

Doarjja lea lassánan 2001:s gitta 2004 radjái, sivas go sámi mánáidgárddit leat lassánan ja go juolluduvvo eambbo ruhta stádabušehtas. 2004:s lasihii Sámediggi doarjaga.

5. MÁNÁIDGÁRDDIID ULBMIL

Sámi mánáin lea vuoigatvuohta oazžut mánáidgárdefálaldaga, mii lea seammaárvosaš go dat maid dáčča mánát ožžot. Sámi mánáidgárddiid guovddáš doaibma lea oahpahit giela ja gaskkustit kultuvrra mánáide, doarjundihte mánáid identitehta vuodđu. Dán doaimma fertejit mánáidgárddit duodas váldit ja dihtomielaláččat bargat dan ala buoremus lági mielde. Dát mielddisbuktá ahte go mánáidgárdi lea sámegiela oahppoarena, de fertejit iešguđetlágan gielladoaimmat mat rievddadit báikkis báikái leat guovddázis. Stuurimus hástálus lea guovlluin gos sámegiella ii leat beaivválašgiellan, ja gos leat unna giellabirrasat.

Sámediggi álggahii viđa jahkásaš giellamovttiidahttinprošeavtta Elgá Bajásšaddanguovddázis Engerdála suohkanis. Dán radjái leat posiitivvalaš bohtosat leamaš prošeavttas. Mánát gein lea

lullisámegiella vuosttašgiellan, leat lassanan. Dán doaimmas lea leamaš ávki, ja duodašta, ahte jus áigu nannet giela guovllus gos giella lea gosii oalát jávkán, de ferte bidjat johtui earenoamáš doaimmaid, vai lihkostuvvá.

Mánáidgárddis oahppá geažosaiggi. Mánát ohppet go ovttasdoibmet eará mánáiguin ja rávisolbmuiguin mánáidgárddis. Mánát ohppet stoahkamis ja árgabeaidilis. Mánáidgárddis leat maid eará formálalaš oahppandilálašvuodát, mat leat čadnon fáddáide. Oahppan mánáidgárddis ferte leat hui lahka stoahkama ja fuolalašvuoda, ja leat oassin bajásgeassimis. Buoremusat oahppá vásáhusaiguin. Danne leat mánáidgárddis bargovuogit guovddázis. Árbevirolaččat leat mánát oahppan praktihkalaš barggu oktavuodas, ja buoremusat ohppet go ieža servet bargui. Mánáidgárdi ferte heivehit árgabeavvi nu ahte mánát besset oassálastit praktihkalaš barggus, sihke oahppama dihte ja vai vásihit ahte sii leat oassin dan oktavuodas. Sin oassi barggus ii ábut leat dušše máhkaš bargu, muhto leat ávkin. Mánáidgárddebargit fertejit leat diđolaččat movt ođđaáigásaš servodat sáhtta báidnit. Mánáidgárddebargit ja váhnemat berrejit digaštallat čuolmmaid birra, mat čuožžilit go mánát báinnahallet mediai ja muđui stuoraservodahkii.

5.1 Iešguđetlágan hástalusat

Sápmelaččat orrot miehtá Norgga. Liikka geavahuvvo giella iešguđetládje ja rievddada báikkálaš historjjá ektui. Mánáidgárddi vásihit ahte sámeielas ii leat stahtus lagasbirrasis, iige mánáidgárddi váhnemiid gaskkas. Eaige muhtin báikkiin leat báikkálaš eiseváldit ge nu positiivvalaččat sámivuhtii. Vaikko ii sáhte dáhkidit ahte leat njuolgut negatiivvalaččat ge, muhto mánáidgárddis mearkkašit dan go mañidit áššiid, unnán beroštit ja láivvet čuovvolit áššiid. Mánáidgárddiid hástalusat, mat diedáhusas ovdanbohtet, leat dieduid ja signálaid vuodul, maid Sámediggi lea čohkken finadettiin sámi mánáidgárddiin.

5.2 Fuomášumit suohkaniin finadeamis

Sámedikkeráđi vásáhusaid vuodul mánáidgárdeguossastallámis, geahča č 2.4, leat dá muhtun čuolmmat mat bohte ovdan mánáidgárde suohkanis.

5.2.1 Giellamovttiidáhttin – priváhta ovddasvástádus?

Eanas sámi mánáidgárddiid stuorimus hástalus lea oažžut mánáid beaivvalaččat hupmat sámeiela, ja earenoamážiid go stohket. Hástalusat leat čadnon mánáid iežaset gillii ja ruovttugillii, ja sámeielat bargiide ja sin giellamáhtui. Stuorimus hástalus lea oažžut bissovaš sámeielat máhtu mánáidgárddiide. Go váilot sámeielat mánáidgárdebargit, de mielddisbuktá dát heajut

giellafálaldaga mánáide. Danne fertejit leat eambo go okta bargi gii hálldaša sámegiela. Muhtin mánáidgárddiin leat buot bargit sámegielagat. Dat leat eanas mánáidgárddit Guovdageainnus ja Kárásjogas, soames Deanus ja Porsáŋggus, ja sámi mánáidgárddit Oslos, Romssas ja Álttás. Eanas dain eará sámi mánáidgárddiin leat dávjá unnán bargit geat hupmet sámegiela, ja earát fas eai hálldaš sámegiela njálmmálaččat. Nu fertejit bargit hupmat eanas dárogiela bargobeavivis. Dán gullet mánát, ja báinnahallet dainnalágin ahte sámegiela hupmá dušše vissis dilálašvuodain, iige muđui. Okta sámegielat bargi lea buoret go ii oktage, muhto dat dilli váibada su dahje daid soapmasiid, geat máhttet giela. Sámegielat bargit dovdet ahte giellaoahpaheapmi šaddá ovttaskas bargi persovnnalaš ovddasvástádussan, mii lea stuora noadđin bargái. Sii dovdet ahte lea sin ovddasvástádus ja dušše sin duohken, jus sámegiella galgá gullot ja geavahuvvot mánáidgárddis. Leat signálat boahtán, ahte eará mánáidgárddebargit ja jođiheaddjit duvdet alddineaset dán eret sámegielat bargiide, dihtomielaččat dahje fuomáškeahtá. Okta váttisvuolta mii deattuhuvvo, go dušše okta bargi hálldaša sámegiela, lea ahte šaddá hui ollu persovvna duohken. Jus bargi, geas lea sámegiel ovddasvástádus mánáidgárddis, ii leat barggus, de bisána buot. Dávjá ii biddjo sadjásaš ge su sadjái. Okta sivva sáhtá leat, ahte lea váttis oažžut sámegielat sadjásašbargi. Mánaga váhnema oaivvildit, ahte sii fertejit bearráigeahččat vai sámegielfálaldat ásehuvvo, doalahuvvo ja viidásetfievrriduvvo. Dát gártá lossadin ja dego lassibargun, go leat mánát mánáidgárddis, gos leat sámi mánát.

Mánaga mánáidgárddis lea dárogiella stoahkangiellan. Mánát hupmet sámegiela gaskkaneaset go cuiggohallet. Ollu mánáidgárddit oidnet goitge bohtosiid, go dihtomielaččat leat bargan dan guvlui mánaga jagi. Orru leamen nu ahte muhtin mánáidgárddit lihkestuvvet giellabargguin buorebut go earát. Bargiid ja váhnemiid guottut sáhttet leat dasa sivvan. Muhtin mánáidgárddiin eai leat nu čielgasit gohččon mánáid, bargiid ja váhnemiid hupmat sámegiela. Eará mánáidgárddit ges leat čielgasit dieđihan váhnemiidda, ahte eai nagot doalahit dahje oahpahit mánáide sámegiela jus váhnemat eai leat searvvis hupmame giela mánáiguin. Ollu mánáidgárddit leat digaštallan giellagažaldaga ja šaddan ovttaoaivilii, ahte geatnegahttet bargiid hupmat duššefal sámegiela. Earát eai ges leat háliidan geange geatnegahttit. Makkár mearrádusa mánáidgárddit dahket, vuolgá das gos mánáidgárdi lea, makkár gelbbolašvuolta bargiin lea, ja makkár váhnenjoavku/ mánájoavku mánáidgárddis lea.

5.2.2 Suohkanekonomiija

Mánáidgárddelágas lea suohkaniin bearráigeahččan- ja bagadallanovddasvástádus buot suohkana mánáidgárddiin. Suohkanekonomiija Norggas lea ollu hedjonan dan maŋemus áiggis. Dat lea

čuohcan sihke suohkana ja priváhtamánáidgárddiid ekonomijai. Mánnga suohkana leat heaittihan hálddahuslaš gaskaladđasa mánáidgárddi ja ráđđeolbmá gaskkas, ja ráđđeolbmá bargiin váilu mánáidgárdde fágalaš máhttu. Dat fas lea mielddisbuktán, ahte lea vaddásit oažžut fágalaš bagadallama suohkanis ja lea šaddan unnit oktiiveiveheapmi mánáidgárddeoaimmain báikkálaččat. Heajos suohkanekonomiija dovdo maid das go oastimat ja bargiid gelbbolašvuodálokten lea unniduvvon. Sámediggi vávjá dán go muhtun mánáidgárddit váldet oktavuoda ja jearahit ruđaid, vai besset oastit rusttegit, nugo omd. dihtorrusttegiid. Leat mánnga mánáidgárddi, main lea nu unnán ruhta, ahte eai nagot searvat fierpmádatčoahkkimiidda ja konferánssaide.

5.2.3 Sierranasdoarjaga juohkin sámi mánáidgárddiide

Mánnga mánáidgárddi, mat lea olggobealde hálddašanguovllu, oaivvildit ahte sii ožžot beare unnán doarjaga Sámedikkis. Sii oaivvildit ahte dán mánáidgárddiin leat stuorit golut sámeigielaoahpaheamis, go mánáidgárddiin gos lea nanu giella. Mánnga mánáidgárddi ja suohkana leat Sámedikki dáhtton veardidit livččii go eará vuohki movt juohkit doarjaga. Sii oaivvildit ahte galggašii eambo ruhta guovlluide gos giella ii leat nanus, go Guovdageainnu ja Kárášjoga mánáidgárddiide. Mánáidgárddit olggobealde dien guovtti suohkana, háldit lasi doarjaga go sii oaivvildit alddineaset eambo goluid sámeigela oahpaheamis. Lassin oaivvildit ollu mánáidgárddit, ahte fertejit oahpahit, doarjut, ja dieđuid juohkit váhnemiidda ja iešguđetlágan doaluid lágidit sámi birrasii. Sávaldat indeaksaheivehallat doarjaga lea maid evttohuvvon.

5.2.4 Olgguldass mearkkat

Mánáidgárddiin berre leat sámivuolta mii oidno, olgguldass mearka. Earenoamážit šilljus livčče lean mávssolaš mearkkat, go sámi mánáidgárddit leat oaidnit nugo buot eará mánáidgárddit. Ii leat vejolaš oaidnit ahte lea sámi mánáidgárdi viesu arkitektuvrras ja stoahkanšilljus. Álkimus mánáidgárddiide lea cegget lávu, goađi/darfegoađi, luovi, fatnasa jna, vai oidno ahte lea sámi mánáidgárdi.

2004:s ohce mánáidgárddit prošeaktaruđaid Sámedikkis badjel 600.000 ruvno ovddas, hábmendihte sámivuoda stoahkanšilljuide. Lea dárbbaslaš oainnusin dahkat, ahte mánáidgárdi lea sámiásahus. Mánáidgárddieaiggádat berrejit maid vuoruhit sámivuoda stoahkanšilljui.

Eanas mánáidgárddiin lea sámivuolta mánáidgárddi siste, nugo plakáhtat, sámi reaiddut, duodji jna. Ollu mánáidgárddiin leat maid galbbat sihke sáme- ja dárogillii.

5.2.5 Njuolggadusat mat hehtejit gaskustit sámi kultuvrra

Biebmobearráigeahčču lea gieldán ollu mánáidgárddiid njuovvat bohcco árbevirolaš vuogi mielde, jus šibitdoavttir dahje biebmobearráigeahču bargi ii leat doppe. Muhtin mánáidgárddit leat ožžon gáržžideami dás movt biergguid ja varrabiepmuid ráhkadit, nugo suovastuhttit ja goikadit biergguid ja márfut jna. Eaige mánáidgárddit sáhte dušše fitnat gussa- ja sávzanávehiin, gos ieža áiggoše. Vaikko vel boanddat áiggušedje gaskustit iežaset árvvuid, ja muitalit bargguset birra, de orru ahte dálá njuolggadusat hehtejit dan dahkamis.

Sámediggi ii leat ožžon čálalaš duodaštusa dahje njuolggadusaid Biebmobearráigeahčcus, ja Sámediggi ávžžuha danne mánáidgárddiid oahpahit sámi kultuvrras nugo ovdalge leat dahkan.

6. VUOGIT

6.1 Oahppat aktiivvalaš oassálasttima bokte

Ovdalaš sámi bájásgeassimis oahpahedje mánáid bargguid bokte. Mánáidgárddiid rámmaaplánas (s.89) daddjo ahte: *“Pedagogalaš fállaldat ferte organiserejuvvot nu ahte mánát besset leat mielde iešguđetlágán bargoproseassain ja searvat kultuvrralaš ja sosiála doaimmaide, mat leat ávkkeálaččat mánáide, mánáidgárdái dahje lagasbirrasii”*.

Vai mánát galget oazžut oadjebas vuodu sámi servodagas, de barget eatnasat nu ahte mánát ohppet iežaset giela ja kultuvrra aktiivvalaš oassálastimin, iešguđetlágán doaimmaid bokte. Praktihkalaš ja oadjebasvuoda dihte galgá dát heivet mánáidgárddi beaivvalaš bargguide. Barggut sáhttet leat nugo bohcco dahje sávzza njuovvat, váldit vára biepmuin ja duodjeávdnasiin. Go mánát oidnet movt rávisolbmot barget, de ožžot sii ovdagovaid seammás go ohppet movt galgá bargat. Dát nannejuvvo go ieža vel besset geahččaladdat.

6.2 Giellaoahpaheapmi

Sámi mánáidgárddiin leat sihke sáme gielat, dárogielat ja guovt gielat mánát. Mánáidgárddit barget iešguđetládje sáme gielain.

Sáme gielat mánáidgárddiin/ossodagain lea dušše sáme giella anus. Dáppe lea dávjá álkit vára váldit gielas, gáhttet ja nannet vejolašvuoda mánáid giela ovdanáhttit, go doppe gos hupmet máŋga giela, ja gáibida rávisolbmuin eambo dihtomielalašvuoda.

Gávdnojit máŋgalágan guovt gielatjoavkku, earret eará eatnigiela guovt gielatvuoha, gos mánát ohppet sáme giela ja dárogiela oktanaga, ja additiivvalaš guovt gielatvuoha, gos mánáin lea dárogiella dahje sáme giella eatnigiellan ja dárogiella dahje sáme giella nubbingiellan.

Guovttegielat mánáidgárddiin/ossodagain, gos hupmet sámegiela ja dárogiela, fertejit bargit váldit atnui vugiid, metodaid ja prinsihpaid, vai ovddidit guovttegielat sámi mánáid dihtomielalaččat, nu ahte eai álo vállje hupmat dárogiela doppe gos dárogielagat dahje dárusámigiela leat searvvis (Øzerk/Juuso, s. 28).

Sámegiella ovdana ja nannejuvvo go:

- bargit hupmet dušše sámegiela mánáide
- mánát gullet giela go eará mánát ja rávisolbmot humadit
- mánát gullet giela máidnasiin, mitalusain, teáteris, luđiin, lávlagiin, iešguđetlágan doaimmain ja aktiivvalaččat atnet čállingiela
- go rávisolbmot mánáidgárddis ja muđui eará oktavuodain leat buorit ovdagovvan
- go mánát lunddolaččat geavahit giela
- go addá mánáide vejolašvuoda oahppat nu ollu sámegiela go vejolaš, ovdalgo skuvlii álgá.

Muđui fertejit mánáidgárddit bearráigeahččat ahte:

- bargit leat dihtomielalaččat iežaset giellageavaheamiin
- bargit digaštallet giellaváttisvuodaid bargiidčoahkkimis
- mánáidgárdi hupmá dihtomielalaš giellageavaheami váhnenčoahkkimiin, váttisvuodaid čalmmustahttet ja ávžžuhit váhnemiid ovttasbargat
- bargit leat konsekveanttat iežaset giellageavaheamis beaivválašgielas
- bargit veahkehit nubbi nuppi giellabargguin

Báikkiin, gos sámegiella lea majoritehtagiella, šaddá stuorimus hástalus bargat giellagahttemin ja nannet sátneriggodaga/mánngabealátvuoda gielas. Dárogiella majoritehtagiellan báidná sámegiela sámi servodagas, ja sámegiella dávjá seaguhuvvo dárogielain. Lassin fertejit bargit bargat dan ala ahte:

- cuiget guđetguoimmi jus seaguhit dárogielat sániid sámegielas
- atnit eambo sámegielsániid fáddábargguin
- vajálduvvon sániid atnigoahtit ja omd. mearridit ahte oktii mánus dadjat ođđa sániid

Doppe gos sámegiella ii leat nu nanus, fertejit mánáidgárddit hui aktiivvalaččat bargat gielain. Maiddái dás ferte mánáidgárdi eambo ovttasbargat váhneniiguin, ja bargit fertejit dasa leat ovttaoavilis. Lassin daidda bargguide, ferte mánáidgárddis:

- hupmat sámegiela čađat

- movttiidahttit mánáid hupmat dušše sámegiela
- čállit buot sámegillii. Jus dárogiela ferte atnit, de ferte atnit goappašit gielaide.
- čađat ovdanáhttit mánáid sátneriggodaga

Dárogielat mánáidgárddiin berre:

- lávlut sámegiela lávlagiid ja sámegillii dadjat riimmaid ja hoahkamiid
- ásaht unnimusat ovtta lanja dahje vassis saji mánáidgárddis gos hupmet dušše sámegiela
- bidjat eret dárogielat radio-/TV-sáddagiid ja guldalit sámegiela Cd-aid
- ráhkadit plána makkár sániid galget oahpahit ja goas dan dahká
- hupmat mánáiguin, mánáide ja mánáid lánkosis nu ollu sámegiela go vejolaš

Gohtolaš giellabombarden lea dehálaš oahppanovdananváikkukhus go mánát ipmirdit dan mii daddjo.

7.GELBBOLAŠVUOHTA

Sámediggi lea mángga geardde Mánáid- ja bearašdepartementtain hupman váttisvuodaid birra, maid ferte čálmustáhttit ja masa dárbbáša eambo ruđa bidjat. Earret eará lea Sámediggi čujuhan ahte leat váilevašvuodát rekrutteremis, gelbbolašvuodáloktemis, pedagogalaš oahpponeavvuin, diehtujuohkimis ja dutkamis.

Bagadallan ja gelbbolašvuodálokten bargiide sámi mánáidgárddiin jahkásaš mánáidgárdekonferánsain ja fierpmádatčoagganemiiguin leat mávssolaš gelbbolašvuodáloktema doaimmat, mat fertejit ovdánahttojuvvot. Sámediggi atná ollu návccaid diehtujuohkimii, fágalaš bagadallamii ja miellaávkkálaš bargui.

7.1 Bargit

Bargit leat mávssolaččamus riggodat mánáidgárddis. Bargiid gelbbolašvuohta mearrida mii oahpahuvo ja deattuhuvvo mánáidgárddi árgabeaivvis. Danne fertejit rávisolbmot leat dihtomielalaččat iežaset guottuide sámi giela ja kultuvrra ektui ja mo daid birra muitalit. Dan dahká go lea dihtomielalaš ahte makkár rolla lea bargiin váhnemiid ja mánáid ektui ja dan čájehit kultuvrralaš várrogasvuodain. Jus galgá lihkestuvvat mánáide oahpahit sámegiela, de lea dárbu ahte leat sámegiela bargit sámi mánáidgárddiin. Lea maid viidasit dárbbášlaš ahte mánáidgárdebargit dovdet iežaset guottuid sámi mánáide ja váhnemiidda. Bargiin ferte leat maid gelbbolašvuohta iešguđet osiin sámi kultuvrras, eallinvugiin ja servodateallimis. Ii mearkkaš gal dan ahte buohkain galgá seammalágan gelbbolašvuohta buot áššiin, muhto ahte oktasaš

gelbbolašvuohta mánáidgárddis lea dohkálaš dásis, vai mánáidgárdi sáhtta oahpahit sámi áššiin buori ja duhtadahtti vuogi mielde. Lea maid dárbbaslaš ahte bargiin lea buorre gelbbolašvuohta ja máhttu báikkálaš kultuvrras.

7.2 Dárbbut

Lulli- ja julevsámi giellaguovlluide lea dárbu eambo oahppan ovdaskuvlaoahpaheddjiide geain lea sámegiellgelbbolašvuohta. Lea maid stuora dárbu eambo sámegiellat bargiide mángga suohkanis olggobealde Sis-Finnmárkku. Sámegiellgelbbolašvuođa sáhttet lassin earát áimmahuššat go pedagogalaš bargit. Danne lea dárbu lassi- ja viidasitoahppoprográmmii sámegiellohppui mángga dásis. Dása leat stipeandaortnegat maid guovddáš gaskaoamit. Mánaga mánáidgárddi leat mánggakultuvrrat báikkiin, seammas go sápmelaččat dál fárredit eambo go ovdal.

Mánggakultuvrraš pedagogihkaoahppu lea danne okta vuohki ohppat dan birra moht ovtastallat eará kultuvrraiguin.

Ollu sámi mánát leat oassin guovttegiellat bearrašis. Mánáidgárddiin ferte danne leat gelbbolašvuohta guovttegiellat pedagogihkas.

Vai vára váldit sámi kultuvrras ja árbevierus, lea viidasit dárbu lassi- ja viidasitohppui kultuvrralaš fáttáin, mat galget mánáidgárddiin oahpahuvvot. Sáhtta namuhit oahpu ealáhusain, duojis, luodis, muitalandáiddus, biepmuin, sámi historjjas jna.

Eambo mánáidgárddit berrejit oazžut álggahankursafálaldaga sámi historjjas ja servodateallimis. Gelbbolašvuođalokten lea vuosttažettiin bargoaddi dahkamuš. Ii Sámediggi sáhte badjelasas váldit gelbbolašvuođaloktema iešguđetlágan bargosurggiin. Liikká lea lunddolaš ahte konferánsat, seminárat ja fierpmádatčoagganeamit Sámedikki namas lea mánáidgárddebargiide gelbbolašvuođalokten.

8. OAHPPONEAVVUT

Sámediggi juolluda jahkásaččat ruđaid ráhkadit oahpponeavvuid mánáidgárddiide.

Oahpponeavvuide maidda Sámediggi juolluda ruđaid, galget nu guhkás go vejolaš olggosaddot davvi-, julev- ja lullisámegilli.

2005as lea biddjon 800.000 ruvdno oahpponeavvuidráhkadeapmái mánáidgárddiide. Jagiin 2003as ja 2004is juolluduvvui 600.000 ruvdno jahkái, ja jagiin 2000is jagi 2002 rádjái gis 200.000 ruvdno jahkái oahpponeavvuidráhkadeapmái mánáidgárddiide. Diet logut muitalit ahte Sámedikkis ii leat doarvái ruhta oahpponeavvuidráhkadeapmái mánáidgárddiide. Jus áigu gáhttet ja ovddidit sámi giela ja kultuvrra buot sámi guovlluin, de fertejit oahpponeavvut dahkkot jođáneappot ja garraseappot lassánit, carenoamážit giellaoahpaheapmái. Sámediggi juolluda ruđa

oahpponeavvoovddideapmái lágádusaide ja eará buvttadeddjiide, geat gárvejit buktagiid, ja doarju, movttidáhtta ja bagadallá buvttadeddjiid, girječálliid, musihkkariid ja earáid.

Oahpponeavvodilli lea heittot sámi mánáidgárdde-suorggis. Dát mielddisbukta ahte mánáidgárddebargit atnet návccaideaset ráhkadit oahpponeavvuid, juoga mii sáhtta eará doaimmaid ovdii dagahit. Mánáidgárddiin lea dárbu iešguđetlágan oahpponeavvuide. Dál gávdnojit muhtin oahpponeavvut, muhto lea ain stuora dárbu iešguđetlágan oahpponeavvuide. Gávdnojit earret eará muhtin girjjit, plakáhtat, kasseahtat ja filmmat, muhto váilot ain fáktagirjjit, jietnagirjjit, fágagirjjit, dihtorspealut ja eará spealut. Fágagirjjit sámegilli dahje sámi fáttáin bargiide gávdnojit unnán dahje eai obbage.

9. SÁMEDIKKI BARGO- JA VUORUHANSUORGGIT

“Sámedikki strategalaš plánas sámi mánáidgárddiide 2002-2005” daddjo ahte Sámediggi áigu dán áigodagas vuoruhit eambbo diehtujuohkima mánáidgárddiide ja suohkaniidda gos leat sámi mánáidgárddit ja suohkaniidda gos leat sámi mánát dáčča mánáidgárddiin. Jagi 2001 rájes 2004 rádjái leat mánáidgárddit main leat sámimánát lassánan 46 rájes 65 rádjái. Lassáneapmi dagaha Sámediggái eambbo barggu, ja eambbo ovddasvástádusa čuovvolit sámi mánáid, vai fálaldagain maid sii ožžot, lea dássi sihkkarastton.

9.1 Fierpmádathuksen

Sámediggi lea ásahan iešguđetlágan fierpmádaga. Sámi hálddašanguovllus leat mánáidgárddiid jođiheaddjit ásahan fierpmádaga, ja seamma leat jođiheaddjit dahkan olggobealde dán guovllu. Giellabargiin lea iežaset fierpmádat, ja ođas dán jagi lea ahte lea sierra fierpmádat dievdoolbmuid geat barget sámi mánáidgárddiin.

Ulbmil dáiguin fierpmádagaiguin lea vásáhuslonohallan ja gelbbolašvuodálokten. Fierpmádagat leat dehálaš čoaggananbáikkid gos digaštallet fágalaš gažaldaga. Fierpmádagat leat oassin mánáidgárddiid gelbbolašvuodáloktemis.

9.2 Mánáidgárdekonferánsat

Jahkásaččat lágide Sámediggi ja Finnmárkku ja Romssa fylkkamánnit searválaga mánáidgárdekonferánssaid. Konferánssaid fáttát leat leamaš earret eará giella, guovttegielatvuolta, mánáid bajasgeassin, dáseárvu, stoahkan, duodji ja luohti/musihkka. Lea leamašan stuora beroštupmi konferánssaide. Jahkásaččat servet badjel 100 mánáidgárdebargi miehtá Norgga, ja leat maiddá leamaš oasseváldit Suomas ja Ruotas. Mánáidgárdekonferánsat leat oassin Sámedikki gelbbolašvuodáloktemis.

2004is lágidii Sámediggi searvalaga Sámi allaskuvllain ja Suoma Sámedikkiin vuosttaš davviriikkalaš bajásšaddankonferánssa. Doppe ledje oasseváldit Norggas, Ruotas, Suomas ja Ruoššas. Oaččuimet dieđuid dán njealji riikka mánáidgárdesurggiin ja sin beaivválaš hástalusaid birra. Konferánssa ulbmil lei ásahit čoaggananbáikki iešguđetge doaimmaheddjiide mánáid bajásšaddanberrasis Sámis. Konferánssas lei earret eará vásáhuslonohallan ja iešguđetlágan logaldallamat mánáid bajasgeassimis.

9.3 Mánáidgárdeáigečála

Sámediggi olggosaddá áigečállaga “Stullan”. Juohke nummáris lea válđoártihkal iešguđetlágan fáttáin lassin Sámedikki dieđuide ja dieđuide iešguđetlágan proševttain mat leat mánáidgárddiin ja eará áigequovdilis áššit. Áigečála olggosaddo guovttegeardde jagis.

9.4 Sámi oahpponeahhta – www.oahpponeahhta.no

Sámi oahpponeahhta lea oahpamusneahhtabáiki, ja lea diehtujuohkingáldu ja ressursan mánáidgárddiide, skuvllaide ja váhnemiidda. Neahhtabáikkis gávdnojit áigequovdilis dieđut Sámedikkis, oahpporessursain ja njuolggogeainnut eará áigequovdilis neahhtabáikkiide. Sámi oahpponeahhta lea ovttasbargu gaskal Sámedikki ja Oahpamusdirektoráhta.

9.5 Bagadallan

Sámediggi oazžu iešguđetlágan gažaldagaid ja čuolbmačilgehusaid mánáidgárddiin, váhnemiin, mánáidgárdeeaiggádiin, studeanttain ja earáin. Nu guhkás go vejolaš bagadallat ja addit ráđi gažaldagaide mat čuožžilit.

Gažaldagat lea earret eará doarjagiid, giellaoahpaheami ja oahpponeavvuid birra ja gažaldagat mo bagadallat mánáidgárdebargiid.

Sámediggi lea fuobmán ahte lea stuora dárbu bagadallat mánáidgárddiid, muhto dađii bahábut eai leat leamaš návccat dahkat dán vuordámušaid hárrái.

9.6 Ovttasbargu

Sámedikkis leat mánáidgárde ovttasbargoguoimmi nugo Mánáid- ja bearašdepartementa, guoskevaš fylkkamánneámmahat, suohkanat, mánáidgárdeeaiggádat ja dieđusge mánáidgárddit, váhnemat ja eará ovttaskas olbmo.

Sámi mánáidgárddiid strátégalaš pláνας namuhuvvo ahte Sámediggi maiddá ovttasbargá Sámi allaskuvllain gelbbolašvuoda loktemiin. Sámi allaskuvllain leat ovttasbargan eaŋkiláššiguin nugo

davviriikkalaš bajásšaddankonferánsain, rekrutteremiin ja stipeanddain ovdaskuvlaoahpaheddjiide. Ovttasbargu sáhtta buoriduvvot, ja Sámediggi háliida vuoruhit diekkár ovttasbarggu boahhteáiggis. Sámediggi maiddá ovttasbargá ain Sámi earenoamašpedagogalaš doarjagiin (SEAD).

10. HÁSTALUSAT

Okta hástalus lea ahte stuoraservodat ii doarvái váldde sámi servodaga oassin searvivuohtasis. Sámi servodat gehččo dávjá dego juoga mii guoská dušše midjiide sápmelaččaide. Diet lea juoga maid dáččat eai dárbbas beroštit ja man birra eai dárbbas máhttit. Dát daguha unnán ipmárdusa guđetguimmiid kultuvrras. Juoga eará lea ahte sámi ja dáčča kultuvrras leat ollu seammaláganvuodát. Dát mieldisbuktá dávjá dan ahte eai fuomáš goabbatláganvuodaid ja nu maiddá daid goabbatlágan dárbbuid. Go dáččat leat eanetlogus, de čilgejit sii dárbbuid iežaset vuolggasajiin sihke alcceseaset ja midjiide sápmelaččaide. Dát sáhtta daguhit duhtameahttunvuoda ja maiddá dan ahte sámít eai doahttal dáčča eanetlogu mearrádusaid. Go sámi álbmot lea nu mánggalágan, de lea stuora hástalus vuostávdit ovttaskas bearrašiid ja sin mánáid dan dásis go dárbbasuvvo. Seammás galgá váldit vuodu sámi kultuvrra vuoddoelemeanttain, sihke báikkálaččat ja ollislaččat. Ige dát galgga ipmirduvvot nu ahte lea amasin dahje oaidnemeahttumin dahkame kultuvrra, muhto galgá baicca mielddisbuktit ahte ovttaskas mánná bajásšaddá buigan iežas identitehtain – sámi identitehtain.

Danne leat hástalusat vuosttažettiin rávisolbmuide geat mánáiguin barget – mas mii šaddat rahčat kulturrelatiivvalaš guottuiguin gos fertet dohkkehít ahte leat systemáhtalaš mánggaláganvuodát maid mánát ja rávisolbmot leat háhkan alcceseaset sosialiserema bokte ja servodatmiellahtun. Dieinna lágiin sáhtta muosahit iežas sámi identitehta dohkkeheami ja ovddidit dan vai šaddá nannoseabbon, go identitehta ii leat juoga mii mis lea dahje oážžut skeaŋkan, muhto mii ovdána nu guhká go eallit.

Mánát leat lunddolaččat eanet rahpasat iešguđetláganvuodaide. Danne lea mánáidgárdi ja dan sisdoallu hui mávssolaš huksendihte šaldi kultuvrraid gaskka, seammás go vára váldá earenoamašvuodaid kultuvrrain. Nu sáhtta lasihit oahpu boahttevaš bulvii, vai birget máilmmis mii rievdá.

Sáme giela lea álkit oahppat dál go daidda geat leat 50-jagiin dahje boarráseappot. Sivvan dasa lea ahte dál lea juohke ovttas ovttaskaslaš vuoigatvuohta oahppat iežas giela skuvlaagi rájes. Hástalusán lea láchit dili nu ahte lea vejolaš oahppat gelbbolašvuoda čađa ja buoridit

mánáidgárddi ruhtadili, ja váhnemiidda/lagasbirrasii vai mánát vaikko makkár agis, ožžot buori giellabirrasa, mii sáhtta ovdánit doaibmi sámegeiellan.

11. DOAIMMAT

11.1 Sámedikki politihkka

Sámediggi oaivvilda ahte sámi mánáidgárddiin lea stuora mearkkašupmi sámi giellaovdáneapmái ja sámi mánáid bajásšaddamii muđui.

Mánáidgárddi galgá nannet ja ovddidit sámi mánáid giela ja kultuvrra, váikkuhit ođasmáhttimii ja virkosmáhttit sámegeiela. Mánáidgárddi galgá sámi mánáin váikkuhit sámi identitehta ovdáneami ja oadjebasvuoda ja ilu sin iežaset kultuvrra ja giela ektui.

11.2 Doarjjaortnegat

Sámediggi hálddaša iešguđetlágan doarjjaortnegiid. Sámediggi juolluda sierranas ruhtadoarjagiid sámi mánáidgárddiide, doarjaga sámegeielloahpaheapmái ovttaskas mánáide mánáidgárddiin, ruđaid prošeavttaide ja mánáidgárddiid ovdánahttinbargguide, ja ruđaid oahpponeavvoráhkadeapmái.

Sámediggi mearridii skábmamánu 26. beaivvi 2004 ođđa njuolggadusaid mánáidgárdedoarjagiidda. Eaktun oazžut doarjaga lea ahte mánáidgárddi lea mearridan ahte sin doaibma lea huksejuvvon sámi giela ja kultuvrra ala. Ii leat earuhuvvon leat go sámi mánát vai dáčča mánát. Juohke mánáidgárddi mearrida ieš ohcágo buot mánáidgárdemánáide doarjaga sámi mánáid namas vai ohcet go earenoamážiid sámi mánáide. Eanas mánáidgárddit ohcet buot mánáid ovddas doarjaga, almma geahčahaga makkár čerdii mánát gullet. Mánáidgárddit, gos lea okta dahje guokte sámi ossodaga, ohcet dábálaččat sámi ossodagaid ovddas. Berre veardidit ahte galgá go Sámediggi ođasmáhttit njuolggadusaid nu ahte árvoštallá doarjjasturrodaga ieš guđetgelágan dilálašvuodaid ektui. Dálá njuolggadusat eai gáibit ahte mánná dahje máná váhnemat hupmet sámegeiela jus mánáidgárddi galgá olahit doarjaga. Dát lea momeanta maid ferte veardidit boahpteáiggis, vaikko dán bottus eat árval dan duohtandahkat. Jos mánáidgárddi deavdá eavttuid olahit doarjagiid, de addá dálá ortnet ovtastuoru ruhtasupmi buot sámi mánáidgárddiide, beroškeahhta gos dat leat.

11.3 Dutkan

Sámedikkeplánas 2002-2005, daddjo ahte Sámediggi lea mánggagardde čalmmustáhttán, ahte ásahuvvošii stuorit dutkanprográmma, mii hukse ja ovddida sámi alit oahpu ja dutkama.

Go dál ii leat baljo dutkan leamašan mánáidgárddesuorggis ja sámi mánáid bajásšaddaneavttuin, de ferte várrejuvvot ruhta dutkamii dán suorggis. Vai sáhtta duodaštit doaibmabijuid, dárbbuid ja hástalusaid, de lea áibbás dárbbášlaš, ahte dutkan sámi mánáidgárddesuorggis álggahuvvo. Sihke

Stuoradikkedieđáhusas nr. 55 (2000-2001) *Sámepolitihka birra*, ja Stuoradikkedieđáhusas nr. 34 (2001-2002) *Kvalitehtaodastus sami alit oahpu ja dutkama birra*, ja Stuoradikkedieđáhusas nr. 20 (2004-2005) *Áigumuš dutkamii*, ovdanbohtá ahte sámi dutkan galgá vuoruhuvvot.

11.4 Diehtujuohkin ja bagadallan

Ain bohtá Sámediggi atnit ollu návccaid diehtujuohkimii, bagadallamii ja miellaávkkálaš bargui. Jus galgá olahit buot osiide servodagas, gáibiduvvo ahte eambbo almmolaš ásausat, institušuvnnat ja organisašuvnnat maid atnet návccaid dasa. Báikkálaččat lea deahálaš ahte suohkanat ja mánáidgárdde eaiggádat leat mielas addit sámi mánáide fálaldagaid main lea mánáid giela, kultuvrra ja identitehta vuodđun.

11.5 Stipeanda

Lea dárbblaš čuovvolit doaimmaid, vai rekruttere sámegielat bargiid sámi mánáidgárddeide. Ferte álggahuvvot stipeanda rekrutterendoaimman studeanttaide geat váldet ovdaskuvlaoahpaheaddji oahpu, ja maiddá oahppoláhkavuoduid mánáidgárddebargiide geat váldet lassi- dahje viidásitoahpu sámegielas.

Sámediggi lea 2005 várren ruđaid stipendii alit ohppui. Dušše dát iešokto ii leat doarvái olahit dohkálaš dási das mii guoská sámegielat bargiid rekrutteret mánáidgárddeide. Ráđdehus dadjá Stuoradikkedieđáhusas nr. 55 (2000-2001) *Sámepolitihka birra* ahte “*Mánáid- ja bearašdepartementa áigu ovttrasáđiid Sámedikkeiin guoraballat gažaldagaid, mat gusket stipeandda studeanttaide geat váldet sámi ovdaskuvlaoahpaheaddjioahpu*”. Viidásit áigu ráđdehus guorahallat dárbbuid lassi- ja viidásitoahppodoaimmaide mánáidgárdesuorggis. Stuoradiggedieđáhusas nr. 34 (2001-2002) *Kvalitehtaodastus sami alit oahpu ja dutkama birra* govvida earret eará čuovvovaš doaimmaid: “*Mánáid- ja bearašdepartementa áigu ovttrasáđiid Sámedikkeiin guoraballat gažaldagaid sierranas stipeandaortnegiid birra, studeanttaide geat váldet ovdaskuvlaoahpu Sámi allaskuvllas*”.

11.6 Vuoruhuvvon doaimmat

Sámediggi vuoruha:

- stipeandda
- rekrutterema – earenoamážiid välljejuvvon guovlluide
- oahpponeavvuid giellaoahpaheapmái
- bagadallama
- prošeaktadoarjja stoahkanšilljuide, jfr.pkt. 5.2.3
- joatkit konferánssaiguin ja fierpmádagaiguin
- diehtujuohkima

- guottuid buoridit olbmui
- árvoštallat doarjjaortnegiid

12. EKONOMALAŠ JA HÁLDDÁHUSLAŠ VÁIKKUHUSAT

Vai Sámediggi sáhtta čađahit vuoruhuvvon doaimmaid, dárbbasa Sámediggi buori ja lagas ovttasbarggu mánáidgárddiguin, sámi váhnemiiguin, guoskevaš departemeanttaiguin, guoskevaš fylkkamánniiguin, suohkaniiguin, mánáidgárdde eaiggádiguin, sámi institušuvnnaiguin ja muđui sámi servodagain.

Guovddáš eiseváldit fertjit eambo bargat dan ovdi, vai buoridit sámi mánáid bajásšaddaneavttuid, ja juolludit Sámediggái eambo ruđaid jahkásaš stáhtabušehta bokte.

GIRJELISTU

- Dunfjeld, G. (2004): *Pedagogiske Psykologiske Tjeneste i en flerkulturell kontekst I*: Tronvoll, I. M., Moe, A. og Henriksen, J. E. (red) : *Hjelp i kontekst. Praksis, refleksjon og forskning*. Idut 2004
- Gieldda - ja guovlludepartementa: *St.diedáhus nr.35* (2000-2001) *Sámepolitibka birra*
- Gieldda - ja guovlludepartementa: *St.diedáhus nr.33* (2001-2002) *Lassidiehtu-Sámepolitibka birra*
- Oahppo- ja dutkandepartementa: *St.diedáhus nr.34* (2001-2002) *Kvalitehtaodastus sami alit oahpu ja dutkama birra*
- Mánáid- ja bearašdepartementa (1997): *Mánáidgárddi rámmaplána*
- Mánáid- ja bearašdepartementa: *Mánáidgárddi lábka*
- Mánáid- ja bearašdepartementa ja Sámediggi: (2003): *Sámi bajásšaddan. Fálaldagaid birra sami mánáide ja nuoraide.*
- Oahppo- ja dutkandepartementa: *St.diedáhus nr.30* (2003-2004) *Kultuvra oahppamii.*
- Sámediggi (2001): *Strategalaš plána sami mánáidgárddiide 2002-2005. Máid mánnán oahppá, boarisin máhtta.*
- Sámediggi (2002): *Sámediggeplána 2002-2005*
- Sámedikkeráđđi diedáhus sami giela birra (2004): *Sámegiella lea čaffat!*
- Sámedikki ja eará sami riektedilalášvuodaid birra (sámelága vuodul)
- Øzerk, K. Z. ja Juuso, R (1999): *Pedagogalaš jurddagirji guovttegielalaš mánáidgárddiide. Sámi oahpahusráđđi.*